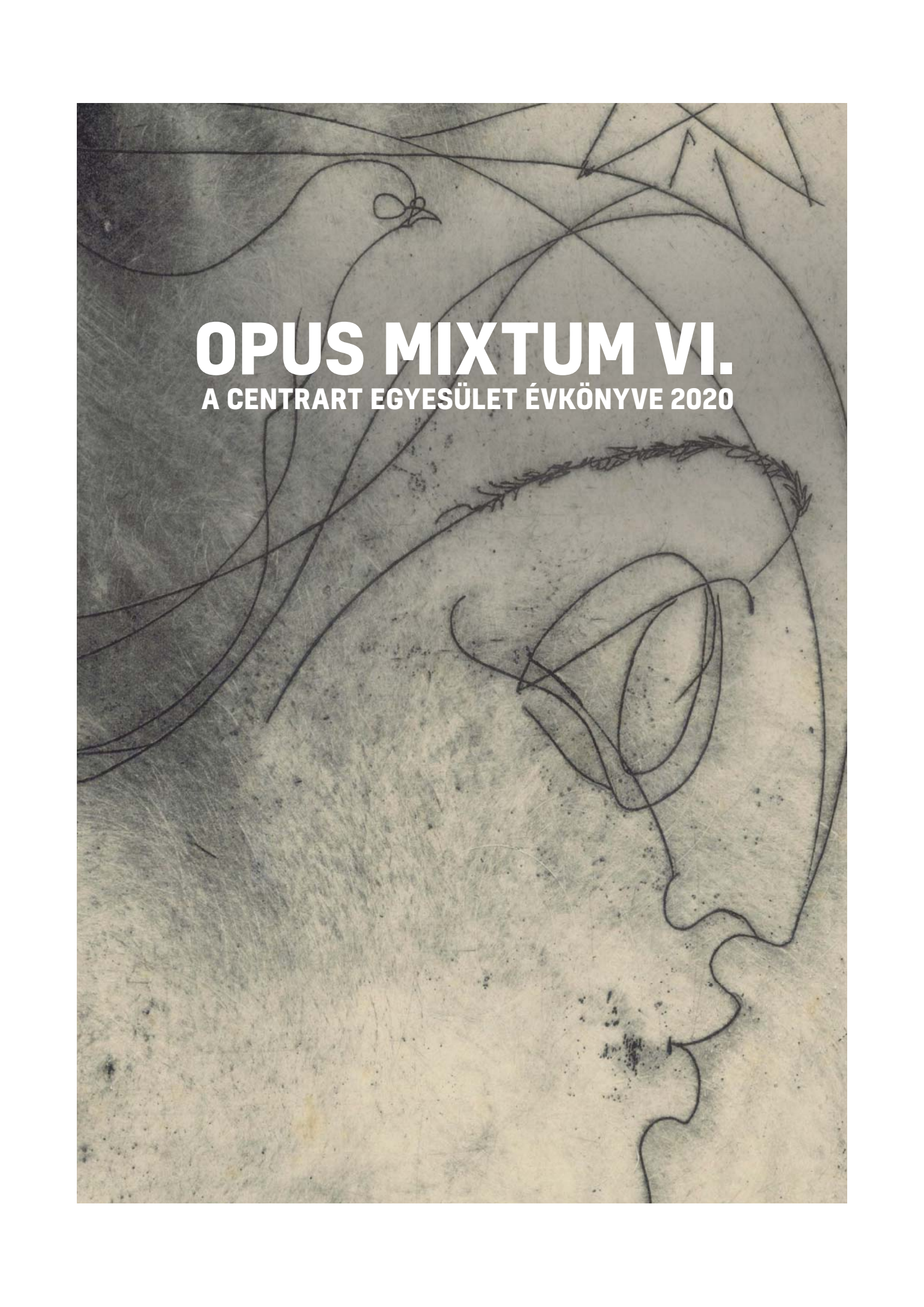

OPUS MIXTUM VI.

A CENTRART EGYESÜLET ÉVKÖNYVE 2020

Hincz Gyula: A csillag, rézkarc, papír, 1950
(Tragor Ignác Múzeum, Vác)

OPUS MIXTUM VI.

A CENTRART EGYESÜLET ÉVKÖNYVE 2020

OPUS MIXTUM VI.

A CentrArt Művészettörténészek Új Műhelye Egyesület évkönyve, 2020.
Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek VI. Konferenciájának előadásáiból

Szerkesztő: **Isó M. Emese, Juhász Gabriella, Kelecsényi Kristóf Zoltán, Sebestyén Ágnes Anna**

Grafikai terv és tördelés: **Sallay Nóra**
Webváltozat: **Sallay Nóra**

Fordítás: **Charles Horton**

Szakmai lektorálás: **Bakos Katalin, Baldavári Eszter, Bizzar István, Faludy Judit, Ferkai András, Gyetvainé Balogh Ágnes, Katona Júlia, Kopócsy Anna, Kovács Dániel, Kovács Imre, Maróty Katalin, Németh István, Ritoók Pál, Szakács Béla Zsolt, Székely Márton, Tóth Károly**

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

www.nka.hu

Online elérhetőség:

<http://www.centrart.hu> – Kiadványok – Opus Mixtum

- © A szerzők
- © A szerkesztők
- © A fordító
- © A grafikus
- © CentrArt Művészettörténészek Új Műhelye Egyesület
- © A képkreditekben szereplő intézmények, tulajdonosok és fotósok

A kiadványban megjelent írások tartalmáért és a képek jogtisztaságáért minden esetben a tanulmány szerzője felelős.

The authors of the essays are responsible for the contents of the texts as well as for obtaining permission to publish the images included in their essays.

Nyomtatott változat: ISSN 2063-3580

Webváltozat: ISSN 2063-3580

TARTALOMJEGYZÉK

Szakács Béla Zsolt A fiatal művészettörténészek seregszemléje – Előszó visszatekintéssel	9
Somogyvári Virág „Ne vess, szerelmem, ne vess” – Mottók, szólások és szerelmi feliratok a későközépkori csontnyergeken.....	11
Kónya Anna Fájdalmas Krisztus-ábrázolások eucharisztikus vonatkozásai – Négy esettanulmány az erdélyi késő gótikus falképfestészetből.....	23
Isó M. Emese A világi aggodalmaktól a mennyei szemlélődésig – A késő középkori devóciós gyakorlat és tárgyai.....	35
Kinde Anna A kolozsvári Szent Mihály-plébániatemplom 1956–64-es felújításának előzményei.....	47
Szőke Balázs Középkori és kora újkori építészeti fragmentumok digitális felmérése.....	58
Salamon-Csető Georgina Átmenni a tű fokán – Az Ars moriendi hatásának vizuális lenyomata egy 1600 körüli flamand csendéleten.....	69
Borz Zsófia Magyar zeneszerző-ábrázolások ikonográfiája a 19. század második felében.....	81
Dsupin Luca Munkácsy Mihály Goupil-korszaka – Gondolatok a modernizmus, a fotográfia, a színház és a festészet összefüggéseinek tükrében.....	91

OPUS MIXTUM VI.

Barazsuly Viktória Adrienn „Hát ha olyan kíváncsi, legyen” – Földes Imre és karikatúrái.	102
Suba Zoltán Az első impressziók és törekvések – Molnár C. Pál néhány itáliai vázlatrajza és azok megvalósítása.	117
Fintor Zsófia A „posztnagybányai” iskola – A Gresham-körhöz kapcsolódott fogalmak vizsgálata.	124
Gulyás Dorottya „Aztán vajon tanár vagyok-e még?” – Ferenczy Béni tiszavirág-életű főiskolai pályafutásáról (1945–1949).	137
Dudás Barbara Hincz Gyula művészete – Egy életműkutatás nehézségei.	148
Pintér Bálint Az építészeti kerámiák szerepe a szombathelyi Bagolyvár attribúciós kérdésének megválaszolásában.	159
Kelecsényi Kristóf Zoltán Bauhütte a pesti Duna-parton? – Az Országház és más 19. századi középítkezések helyszíni építési irodái.	171
Hajós-Baku Eszter – Szűts Beáta Történeti gipszmásolatok egyetemi környezetben – Adalékok a BME Építésztechnológiai Kar építészeti gipszgyűjteményének felméréséhez és az oktatásban betöltött szerepéhez.	184
Molnár Gyöngy Mátyásföld – egy külvárosi villatelep első évtizedei A villatelep kialakulásának rövid bemutatása urbanisztikai szempontból.	192

Juhász Gabriella Mulatóból színház – A Somossy-féle mulató története.	203
Enyedi Anna Regina „Most már áll a Múzsá-hajlék!” – A nagykarolyi Városi Színház felépítésének története.	215
Baldavári Eszter A hazai századfordulós művészet- és iparművészeti oktatás angol és skót kapcsolatai.	227
Magyaróvári Fanni Izabella Visszatérő motívumok Györgyi Dénes építészetében a két világháború között.	240
Sebestyén Ágnes Anna Információtartalom a Tér és Forma folyóiratban – Bierbauer Virgil szerkesztői tevékenysége nemzetközi kapcsolatrendszere és külföldi utazásai tükrében.	254
Hajós-Baku Eszter Katolikus templomépítéset a két világháború közötti Magyarországon az egyházi sajtó tükrében.	268
Karácsony Rita Hajnos Miklós (Nicolaus M. Hajnos) ’56-os építész – Épületek és tervek az 1960-as, 1970-es évekből.	277

SOMOGYVÁRI VIRÁG

„NEVESS, SZERELMEM, NEVESS”

MOTTÓK, SZÓLÁSOK ÉS SZERELMI FELIRATOK A KÉSŐKÖZÉPKORI CSONTNYERGEKEN¹

Bevezetés

A 15. századi csontnyergek egy speciális, és minden szempontból egyedülálló közép-európai műtárgy-együttes részeinek tekinthetők. Ma megközelítőleg 33 csontnyerget ismerünk a világ múzeumaiban szétszórva Budapestről New York-ig.² Legtöbbjük arisztokrata családok gyűjteményeiből kerültek mai helyükre.³ A csontnyergek különlegességük ellenére sem kaptak eddig elég figyelmet a művészettörténeti szakirodalomban.⁴ A műtárgy-együttes kapcsán számos kérdés, probléma merül fel, melyeknek nagy részére írásos források hiányában a mai napig nem tudunk biztos választ adni. Ilyen problematikusan elem többek között készítési helyük és idejük, valamint eredeti funkciójuk.

A nyergek eredeti rendeltetése kapcsán a 20. századi kutatástörténetében egy olyan elképzelés terjedt el, miszerint Luxemburgi Zsigmond Sárkányrendjének tagjai számára készültek.⁵ A korábban népszerű teória mellett azonban nemrégiben egy újabb elmélet is megjelent. Benedetta Chiesi veti föl, hogy a csontnyergeket eredetileg lovagi tornákon, parádékon, valamint esküvői ceremóniák alkalmával használhatták, egészen pontosan a *domumductio* alatt – vagyis mikor a menyasszonyt az atyai házból a vőlegény házába kísérte az esküvői menet. Ez a processzió a menyasszony státuszának változását szimbolizálta, egyúttal a család gazdagságát szemléltette a hozomány körbehordozásával.⁶ Diplomamunkámban ezt az elképzelést dolgoztam ki, és azt vizsgáltam, hogy készülhettek-e a 15. századi csontnyergek esküvői reprezentációs célokra.⁷

A téma komplexitásából és interdiszciplináris karakteréből eredendően a nyergek különböző aspektusokból tanulmányozhatóak: művészettörténeti, irodalomtörténeti, nyeregtörténeti és kultúrtörténeti nézőpontból egyaránt. Ebben a tanulmányban az irodalomtörténeti megközelítésből vizsgálom meg a témát a nyergek felirataira koncentrálva. Így először megkülönböztetek három jól azonosítható felirattípust, majd elhelyezem őket lehetséges eredeti irodalmi kontextusukban. Ez a fajta megközelítés azért is fontos, mert korábban nem volt rá példa a nyergek kutatástörténetében. Vizsgálatom csak néhány nyereg felirataira terjed ki, azonban tanulmányom végén a nyergeken látható összes felirat kritikailag áttekintett átiratait és fordítását közlöm egy táblázatban. A tanulmány további részében a következő nyergek feliratait vizsgálom részletesebben: a Batthyány-Strattmann-nyereg, a nyugati Bargello-nyereg, Ercole d’Este nyerge, a Rhédey-nyereg, a Tratzberg-nyereg, a londoni Tower-nyereg, a Meyrick-nyereg, és a Braunschweig-nyereg feliratait.⁸

Feliratok

Összesen 15 nyeret díszítenek feliratok, melyeket alapvetően két fő kategóriába sorolhatunk: 12 nyereg középfelnémet feliratot, míg 3 nyereg latin (olasz) feliratokat hordoz magán. Hosszuk és jelentésük különbözik, a rövidebbek mottóknak, szólásoknak tekinthetők, a hosszabbak általában szerelmi dialógusok.

Mottók

A következő nyeregfeliratok értelmezhetőek mottókként: az ismétlődő „*gedenckh und halt*” (emlékezz és várj/állj meg) a Batthyány-Strattmann-nyergen, a nyugati Bargello-nyereg felirata („*aspeto tempo / amor / laus / deo*” – várom az időt / szerelem / dicséret / Istennek), valamint Ercole d’Este nyergének feliratai („*deus fortitudo mea / deus adiutor*” – Isten az erősségem / Isten a segítségem).⁹ Ez utóbbin a „*deus adiutor*” Szent György alakját kíséri a jobb hátsó kánpán.¹⁰ A „*deus fortitudo mea*” teljes hosszúságában a bal hátsó nyeregkápán, az oroszlán ellen harcoló Sámson vagy Herkules alakja felett olvasható, valamint megjelenik a nyereg két oldalán rövidített formában is („*deus*

OPUS MIXTUM VI.

forti, deus fortitu).¹¹ A „*deus fortitudo mea*” szerepel Ercole I d’Este garasának hátoldalán is, ahol Szent György alakját futja körbe.¹² A személyes mottó, valamint a nyereg első kápáján megjelenő Este család címere arra utal, hogy a nyereg Ercole I d’Este, ferrarai herceg (1471–1505) számára készült. Ez az egyetlen csontnyereg, amelynél a személyes mottó és címer alapján az eredeti tulajdonosra következtethetünk.

Szólások

A nyergek feliratait vizsgálva két szólást fedezhetünk fel, amelyek döntően dialógusok részeként jelennek meg. A „*lach li(e)b lach*” (ne vess, szerelmem, ne vess) felirat a Rhédey- illetve a Tratzberg-nyergen szerepel (1–2. kép).¹³ A szólás a Rhédey-nyergen Arisztotelész és Phyllis jelenete felett látható, mely a téma gúnyos jellegét hangsúlyozza ki.¹⁴ A Tratzberg-nyergen a felirat nem kapcsolódik szorosan egyik ábrázolt jelenethez sem: egy hosszabb mondatszalagon szereplő dialógus része, mely végigfut a nyereg teljes felületén: „*wol mich wart / ich hof der liben somerzeit / lach lib lach*” (csak várj rám / a drága nyáridőt remélem / ne vess, szerelmem, ne vess).

A „*lach lieb lach*” kifejezés megtalálható egy kortárs irodalmi forrásban is: a *Lobriser Handschrift*-ban, amely Heinrich Münsinger: *Buch von den Falken, Habichten, Sperbern, Pferden und Hunden* című művét foglalja magába.¹⁵ A könyv Albertus Magnus zoológiai munkájának, a *De animalibus libri*-nek német nyelvű fordítása és változata (22. és 23. fejezet).¹⁶ Münsinger fordítása a *Lobriser Handschrift*-ban 1420 és 1480 közé datálható.¹⁷ A mű héjákat tárgyaló fejezete a következő sorokkal zárul: „*Got unß sin hayligen frid send. Laus Deo! Lach. Lieb. Lach.*” (És ezzel zárul a könyv harmadik része. Isten elküldi szent békéjét nekünk. Dicséret Istennek. Ne vess, szerelmem, ne vess).¹⁸

A Tratzberg-nyereg feliratában rejtőző másik szólás az „*in dem ars is vinster*” (a fenekében fekete/sötét van – 3–4. kép), mely megjelenik a londoni Tower-nyergen is, mint „*im ars is vinster*”. A Tratzberg-nyergen a szólás része a már említett szerelmi dialógusnak, a férfi válaszol a nőnek: „*wol mich nu*

1. kép: Tratzberg-nyereg (bal oldal), 15. század első fele. New York, MET, ltsz. 04.3.249. © The Metropolitan Museum of Art. (Public Domain)

2. kép: Tratzberg-nyereg (bal oldal, részlet), 15. század első fele. New York, MET, ltsz. 04.3.249. © The Metropolitan Museum of Art. (Public Domain)

3. kép: Tratzberg-nyereg (jobb oldal), 15. század első fele. New York, MET, ltsz. 04.3.249. © The Metropolitan Museum of Art. (Public Domain)

4. kép: Tratzberg-nyereg (részlet a jobb hátsó kápáról), 15. század első fele. New York, MET, ltsz. 04.3.249. © The Metropolitan Museum of Art. (Public Domain)

wart / in dem ars is vinster / frei dich mit gantzem willen” (csak várj rám / a fenekében fekete/sötét van / örvendezz teljes akaratoddal). A londoni Tower-nyergen a szólás elszigetelt pozícióban helyezkedik el, kettéosztva a két hátsó nyeregkápa hátoldalán: „*im ars / is vinster*”.

Ez a kifejezés szintén fellelhető a korszak német nyelvű irodalmában: egy a gyulafehérvári Batthyáneumban őrzött kéziratból ismerjük, amely Salamon és Markolf párbeszédét őrzi.¹⁹ Az ótestamentumi király és a középkori paraszt között folyó, eredetileg latin nyelvű dialógus valószínűleg a 11. század környékén születhetett. Latin és német nyelvű változatai a 15. századtól széles körben terjedtek el és váltak népszerűvé német területeken.²⁰ A kéziratokat ettől az időszaktól kezdve főleg dél-német, illetve osztrák területeken másolták.²¹ A mű öt verbális vitából áll, mindegyik más retorikai formát alkalmaz, melyek közül az egyik egy szólás-verseny.²² Ennek során Salamon az ótestamentumi Bölcsességek könyvéből idéz egy erkölcsi tanítást, melyre Markolf válaszában a bölcs király állítását vulgáris nyelvezetre alkalmazza, ezzel kifigurázva azt. Így azzal, hogy Salamon szavait az altesti funkciókra vonatkoztatja, tulajdonképpen bölcsességét alacsonyítja le.²³ Ez történik a számunkra releváns részben is, mikor Salamon a következőket mondja: „*Ain schöns weib ist ain zier jrm mann*” (Egy szép nő a férje ékessége). Markolf válasza: „*Auff dem Hals ist sy weis als ain tauwen, jm ars vinster als ein scher*” (A nyaka fehér, mint egy galamb, segglyuka²⁴ fekete, mint egy vakondok).²⁵ A nyergen szereplő szólás megjelenése a kortárs német irodalomban azt sugallja, hogy a nyereg feliratának forrásként szolgált, illetve – egy kevésbé közvetlen kapcsolat esetén –, hogy a korszakban népszerű idiomatizmus lehetett. Ugyanakkor ez a vulgáris nyelvezet idegenül hathat a nyereg többi feliratának és ábrázolásainak kontextusában: a londoni Tower-nyergen a felirat más részei Istenhez és Szent Györgyhez fohászkodnak, míg a Tratzberg-nyergen szerelmesek várják egymást és a nyarat. Látszólag tehát egyik kontextusba sem illik bele ez a vulgáris szólás.²⁶

A tárgyalt feliratrészek, mint a „*im ars is vinster*” és a „*lach li(e)b lach*”, megjelenése más műfajokban azt sugallhatják tehát, hogy gyakran használt idiómák lehettek a 15. század elején. A „*lach lib lach*” egy állatok tárgyaló műben olvasható (*Summa zoologica*), míg az „*jm ars vinster*” egy középkori dialógus része egy ótestamentumi király és egy paraszt között. Ezek a példák jól tükrözik, hogy a korszakban ugyanazok a szólások teljesen különböző kontextusban is megállták a helyüket. Az imént bemutatott feliratok és irodalmi párhuzamok többértelmű jellege számunkra különösnek tűnhet, de a középkori közönség számára valószínűleg megszokott lehetett.

Szerelmi feliratok

A nyergek szerelmi tartalmú feliratai között olvashatunk rövid mondatokat, valamint az ábrázolt férfiak és nők között folyó rímelő párbeszédet is. A legtöbb ilyen dialógus a középfelnémet szerelmi líra típusaihoz hasonlítható.

A Meyrick-nyereg mondatszalagjain olvasható a leghosszabb párbeszéd férfi és nő között. Két – egy hosszabb és egy rövidebb – felirat fut a nyereg mindkét oldalán. A hosszú feliratot hordozó szalag a hátsó nyeregkápán kezdődik, végigfut a nyereg szélén, fel az első nyeregkápa csigájáig, a nyereg bal oldalán a nő, jobb oldalán a férfi kezében végződik. A rövid felirat mondatszalagja a hátsó nyeregkápa alatti mezőben szalad körbe mindkét oldalon; a bal oldalon egy férfi tartja, a jobb oldalon egy nő. A nő kezében tartott hosszú mondatszalagon a következő felirat szerepel: „*ich pin hie ich ways nit wie / ich var von dann ich ways nit wan / nu wol auf mit willen unvergessen*” (itt vagyok, nem tudom hogyan / elmegyek, nem tudom mikor / rajta, azt akarom, hogy ne felejts el). A másik oldalon a férfi a kezében tartott hosszú mondatszalagon ezt válaszolja: „*ich var ich har ye lenger ich har me gresser nar / dein ewichleich in sand ierigen nam*” (megyek, várok/késlekedek, minél többet várok/késlekedek, annál inkább a javamra szolgál²⁷ / a tied örökké Szent György nevében). A férfi kezében tartott rövid mondatszalag felirata a bal oldalon így szól: „*ich frei mich all zeit dein*” (mindig örülök neked), a nő a másik oldalon ezt válaszolja: „*we den k[...] rat*” (?).²⁸

A Meyrick-nyereg szerelmi felirata a középfelnémet líra két típusával mutat rokonságot. Párbeszéd formája miatt egyrészt a *Wechsel*-hez kapcsolható. A *Wechsel* formájában írt költemények speciális,

indirekt dialógusok. Különlegességük főként közvetett jellegükben mutatkozik meg, ami miatt a közvetlen párbeszéd helyett inkább egymásra vonatkozó versszakokként értelmezhetők.²⁹

Ezenkívül a felirat habozó jellege („*ich var ich har...*”) az elválás pillanatát sugallja. Ez a motívum a *Tagelied* (hajnaldal) tradíciójához köthető. A *Tagelied* az a lírai műfaj, amely a szerelmeseket hajnali ébredés közben mutatja be, amikor egy madár vagy őr figyelmeztető hangjára kell elválniuk.³⁰ A két elemzett műfaj – a *Wechsel* és a *Tagelied* – együttes megjelenése gyakori a középfelnémet szerelmi lírában.³¹

Végezetül a Braunschweig-nyereg rövid feliratát érdemes kiemelni, amely a hűségről beszél: „*treu yst sel[en] in der wold*” (a hűség ritka a világon). A korszak népszerű motívuma más kortárs tárgyakon is gyakran szerepel: ládikókon, falikárpitokon, pecsétköveken és könyvillusztrációkon.³² Egymásnak hűséget ígérő párok jelennek meg egy *Minnekästchen* oldalain, ahol a férfi mondatزالagon így nyilatkozik: „*uf drin tru bu ich al stund*” (a hűségemben bízok minden órában), amire a nő azt válaszolja: „*din tru lob ich nu*” (hűséget esküszöm most neked).³³ Jürgen Wurst szerint a hűség motívuma ebben a korszakban különösen fontos lett a férfi-női kapcsolatokban, nem csupán mint erkölcsi érdem, hanem mert megerősítette a házassági szövetséget, ami a család gazdasági fennmaradását biztosította.³⁴ A *Minnekästchen* ábrázolásai is ezt az elképzelést tükrözik, és a korszak egyfajta kapcsolati modelljeinek tekinthetők.³⁵ Ennek megfelelően a Braunschweig-nyereg felirata a hűségről szintén beilleszthető ebbe a kontextusba.³⁶

Ezen a gondolatmeneten továbbhaladva azt figyelhetjük meg, hogy a 14–15. századi német szerelmi líra jelentős változásokon ment keresztül. A szerelmi költészet korábbi hagyományai, amik a férfi és nő közti szerelmet kizárólag a házasságon kívül fejezték ki, a korszakban már a házastársak közti szerelemre is vonatkozhattak.³⁷ Ezen új irányvonal egyik úttörője volt Oswald von Wolkenstein. Műveiben olyan hagyományos lírai motívumok fedezhetők fel, mint például a *Tagelied* hagyomány, amikor egyik versében a nő figyelmezteti szerelmét a kémek jelenlétére.³⁸ Ugyanakkor a Wolkenstein verseit elsősorban a feleségének címezte.³⁹ Ahogy az előző példák is láthatjuk, a korszak változó karaktere, amelyek a régi hagyományok és új tendenciák együttes jelenlétén át ragadhatóak meg, jól tükröződnek a nyergeken is.

Összefoglalás

Az előbbieken bemutatott feliratok csupán néhány kiemelt példaként szolgálnak a nyergek feliratainak közül, azonban jól tükrözik a különböző típusok jellegzetességeit. A mottók valószínűleg arra szolgáltathattak, hogy a nyergeket személyesebbé tegyék az eredeti tulajdonos számára. A szólások egyrészt jól mutatják, hogy köznyelvi, sőt vulgáris szövegek jól megfértek ezekkel a speciális tárgyakkal, másrészt a korszak népszerű idiómáit is tükrözik. A szerelmi feliratok különösen fontosak, mivel egyrészt a nyergek szerelmi ikonográfiáját bővítik ki, másrészt jól reflektálják a korszak változó tendenciáját a hűség és a házasság felé. Továbbá, ez a felismerés azt az újkeletű elképzelést is erősíti, miszerint a nyergek esküvői ceremóniákra készülhettek.

Munkámmal egyrészt a különleges közép-európai műtárgycsoport jelentőségére szerettem volna felhívni a figyelmet azáltal, hogy egy új megközelítésből vizsgáltam őket – a feliratokra és irodalmi kontextusukra koncentrálni. Mindazonáltal számos más megközelítés létezik még, amelyeken keresztül ez az összetett és sokoldalú téma vizsgálható. Mostani kutatásom a nyergek feliratainak kapcsán egy későbbi gondosan kidolgozott tudományos analízis első lépésének tekinthető.

Német feliratok				
Nyereg	Felirat		Fordítás	
	Bal oldal	Jobb oldal	Bal oldal	Jobb oldal
Albert király nyerge Bécs, Kunsthistorisches Museum, Hofjagd und Rüstkammer, A 73	<i>wyl es got ych helf dir aus</i>	<i>not</i> ⁴⁰	Ha isten is úgy akarja, megmentelek a	szükségből/ szenvedésből
Csontnyereg Bologna, Museo Civico Medievale, 402	<i>vol auf heute morgen</i>	<i>ich frewe mich denn (?)</i> ⁴²	a reggelt	várom ⁴³
Batthyány- Strattman- nyereg Boston, Museum of Fine Arts, 69.944	<i>gedenkch und halt</i>	<i>gedenkch und halt</i>	emlékezz és állj meg/várj ⁴⁴	emlékezz és állj meg/várj
	<i>gedenkch</i>	<i>und halt</i>	emlékezz	és állj meg/várj
Csontnyereg Braunschweig, Kunstmuseum des Landes Niedersachsen, Herzog Anton- Ulrich Museum, MA 111	<i>treu yst selt[en] in der weld</i> ⁴⁵		a hűség ritka a világon	
Rhédey-nyereg Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 55.3118	<i>ich hof</i>	<i>si b[...]</i> ⁴⁶	remélem/ remélek	(?)
	<i>mit lieb</i>	<i>lach lieb lach</i>	szerellemmel	ne vess, szerelmem, ne vess ⁴⁷
		<i>hofmit [...]</i>		remélj... [valamivel]
Csontnyereg Firenze, Museo Nazionale, Bargello, 2831 Av. 15	<i>ich han nicht lieberr</i> ⁴⁸ <i>wen dich</i>	<i>allain mein ader las gar sein</i> ⁴⁹	senkit sem szeretek jobban, mint téged	vagy légy az enyém vagy menj el
	<i>bit erd [...]</i> ⁵⁰	<i>ritt[er] sa[n]d Jörig</i> ⁵¹	(?)	Szent György lovag
		<i>dich libt</i> ⁵² <i>got</i>		Isten szeret téged

Német feliratok				
Nyereg	Felirat		Fordítás	
	Bal oldal	Jobb oldal	Bal oldal	Jobb oldal
Csontnyereg Firenze, Museo Bardini, 3152	ander für	ich lib all bie und wais nit wi[e] [u]nd mues vo' [...] ich [...] ⁵³	más [valami]-ért	szeretek mindent itt, és nem tudom hogyan, és el kell ... innen...[mennem]
Meyrick-nyereg London, Wallace Collection, A 408	ich pin bie ich ways nit wie ⁵⁴ ich var von dann ich ways ⁵⁵ nit wan ⁵⁶	ich var ich har ye lenger ich har me gresser nar ⁵⁷	itt vagyok, nem tudom hogyan elmegyek, nem tudom mikor ⁵⁸	megyek, várok/ késlekedek, minél többet várok/ késlekedek, annál inkább a javamra szolgál ⁵⁹
	nu wol auf mit willen unvergessen	dein ewichleich in sand ierigen nam ⁶⁰	rajta, azt akarom, hogy ne felejts el ⁶¹	a tied örökké Szent György névében ⁶²
	ich frei mich all zeit dein	we den k[...] ⁶³ rat ⁶⁴	mindig örülök neked ⁶⁵	(?) ⁶⁶
Csontnyereg London, Tower of London (Royal Armouries), VI.95	hilf got wol auf sand jorgen nam	ich hoff des pesten dir geling	Isten segítségével, rajta, Szent György névében (Isten megadja Szent György névében)	a leginkább remélem, hogy sikerrel jársz
	im ars	is vinster	a fenekében	fekete/sötét van
Tratzberg-nyereg New York, MET, 04.3.249	wol mich wart	wol mich nu wart	csak várj rám	csak várj rám
	ich hof der liben somerzeit	in dem ars is vinster	a drága nyáridőt remélem	a fenekében fekete/sötét van
	lach lib lach	frei dich mit gantzem willen	ne vess, szerelmem, ne vess ⁶⁷	örvendezz teljes akaratoddal
Thill-nyereg New York, MET, 36.149.11	bol auf sand [jo] rgen nam [h]ilf ritter sand jorig ⁶⁸	hilf	rajta, Szent György névében, segíts Szent György lovag	segítség
Csontnyereg Stresa, Isola Bella, Museo Borromeo	lib		szerelem	

Latin feliratok				
Nyereg	Felirat		Fordítás	
	Bal oldal	Jobb oldal	Bal oldal	Jobb oldal
Jankovich-nyereg Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum 55.3119	<i>da pacem domine</i>		adj békét, Uram	
nyugati Bargello- nyereg Firenze, Museo Nazionale, Bargello, 2832 Av. 3	<i>amor</i>	<i>aspeto</i> ⁶⁹ <i>tempo</i>	szerelem	várom az időt
	<i>deo</i>	<i>laus</i>	Istennek	dicséret
Ercole d'Este nyerge Modena, Galleria Estense, 2461	<i>deus forti[tudo]</i>	<i>deus fortitu[do]</i>		
	<i>deus fortitudo mea</i>	<i>deus adiutor</i>	Isten az erősségem	Isten a segítségem

JEGYZETEK

¹ A tanulmány a *The Art of Love in Late Medieval Bone Saddles* című MA diplomamunkám harmadik fejezete alapján készült. Somogyvári Virág: *The Art of Love in Late Medieval Bone Saddles*. MA diplomamunka. Budapest: Central European University, 2017. <http://sierra.ceu.edu/record=b1241956> (elérés ideje: 2018.02.28) Köszönöm témavezetőim, Alice M. Choyke és Szakács Béla Zsolt támogatását kutatásomban. Hálás vagyok továbbá Gerhard Jaritz-nak, aki a német feliratok átírásában és fordításában nyújtott segítséget, illetve Vizkelety Andrásnak a magyar fordításokhoz és irodalmi kontextushoz adott hasznos tanácsaiért.

² 2006-ban Verő Mária a *Sigismundus Rex et imperator* c. nagyszabású kiállítás katalógusában összeállított egy 28 tételből álló listát, amelyben az akkor ismert összes nyereg szerepelt. Verő Mária: Megjegyzések a Zsigmond-kori csontnyergekhez. In: Takács Imre (szerk.): *Sigismundus rex et imperator. Művészet és Kultúra Luxemburgi Zsigmond korában, 1387–1437*. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2006, 270–278. Ezt a listát új tételekkel bővítettem MA diplomamunkámban, így katalógusom már 33 nyereg-tételből áll. Somogyvári 2017, 102–150. A Courtauld Institute of Art online katalógusa, a *Gothic Ivories Project* (a továbbiakban GIP) 21 nyerget foglal magában. Courtauld Institute of Art, *Gothic Ivories Project* [GIP], <http://www.gothicivories.courtauld.ac.uk/> (elérés ideje: 2018.02.28).

³ Lásd: Somogyvári 2017, 13–14.

⁴ A kutatás egy része csak listák közlésére szorítkozott: Laking, Guy Francis: *A Record of European Armour and Arms through Seven Centuries*, 3. kötet. London: G. Bell and sons, 1920; Genton, István: Monumenti artistici ungheresi all'estero. *Acta Historiae Artium* 16 (1970), 5–36; Boccia, Lionello Giorgio: *L'Armeria del Museo Civico Medievale di Bologna*. Busto Arsizio: Bramante, 1991. Az első értékezést, mely nem csupán felsorolta, de értelmezte is a nyergeket Julius von Schlosser írta. Schlosser, Julius von: Elfenbeinsättel des ausgehenden Mittelalters. *Jahrbuch der Kunsthistorischen*

Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses 15 (1894), 260–294; Schlosser, Julius von: Die Werkstatt der Embriachi in Venedig. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 20 (1899), 220–282. A fentiekén kívül tanulmányok, katalógus tételek születtek egy vagy két nyeregről és értelmezésükről. Kovács Éva: Dísznyereg Sárkányrenddel. In: Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tünde (szerk.): *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437* (kiáll. kat.) 2. kötet. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 1987, 83–85; Eisler János: Zu den Fragen der Beinsättel des Ungarischen Nationalmuseums I. *Folia Archaeologica* 28 (1977), 189–210 és Zu den Fragen der Beinsättel des Ungarischen Nationalmuseums II. *Folia Archaeologica* 30 (1979), 205–48; Chiesi, Benedetta: Le pouvoir s'exerce à cheval. In: Chiesi, Benedetta et al. (szerk.): *Voyager au Moyen Age*. (kiáll. kat.) Párizs: Musée de Cluny–Réunion des musées nationaux, 2014, 101; Somogyvári Virág: Zsigmond-kori csontnyereg a Magyar Nemzeti Múzeumban. MA diplomamunka. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2016.

⁵ Lásd: Nagy Géza: Hadtörténeti ereklyék a Magyar Nemzeti Múzeumban: Első közlemény. *Hadtörténeti Közlemények* 11 (1910), 232; Divald Kornél: *A magyar iparművészet története*. Budapest: Szent István Társulat, 1929, 47–48; Stephen V. Grancsay: A Medieval Sculptured Saddle. *Bulletin of The Metropolitan Museum of Art* 36 (1941), 76.

⁶ Chiesi 2014, 101.

⁷ Diplomamunkám négy nagyobb egységből áll. Az első fejezetben egy áttekintést adok a műtárgy-együttes legfontosabb problémáiról. A második egységben a nyergek domináns, szerelmi ikonográfiáját tárom fel. A harmadik fejezetben a feliratokat vizsgálom, amik nagyrészt szerelmi tartalommal bírnak, illetve a monogramokat, amik konkrét személyekre, illetve párokra utalhatnak. Végül elhelyezem ezeket a különleges tárgyakat a lehetséges kulturális kontextusukban: a későközépkori házassági ceremóniák összefüggésében. Lásd: Somogyvári 2017.

⁸ A nyereg teljes megnevezését, jelenlegi őrzési helyüket és leltári számukat lásd: Táblázat. A nyergek elnevezésének, valamint hagyományos tipológiai megkülönböztetésének magyarázatát (keleti és nyugati típus) lásd: Somogyvári 2017, 102–150.

⁹ Az „*aspetto tempo*” kifejezés megjelenik Dante egy Canzone-jában is: „*Aspetto tempo che più ragion prenda; / Purché la vita tanto si difenda.*” (Dante Alighieri, Canzone XIV). Buttura, Antonio (szerk.): *Opere poetiche di Dante Alighieri* Oxford: 1823, 152. Köszönöm Patrik Pastrnak-nak, hogy felhívta figyelmemet a versrészletre.

¹⁰ A nyeregkápa a nyereg elülső és hátulsó részének enyhén kiemelkedő része. A csontnyereg jellegzetessége, hogy hátsó nyeregkápaik kettéválnak, így megkülönböztethetjük a jobb és bal hátsó nyeregkápaikat.

¹¹ Sámson: GIP; Herkules: Schlosser 1894, 274.

¹² Ibid. 273.

¹³ Mivel a „*lieb*” szó felszólító módban is állhat, a felirat úgy is fordítható, hogy „ne vess, szeress, ne vess”

¹⁴ A nyergen azt a jelenetet láthatjuk, amikor Nagy Sándor szeretője, Phyllis a filozófus hátán lovagol, bizonyítva, hogy még a legbölcsebb emberből is bolondot csinálhat a szerelem. Arisztotelész és Phyllis jelenete rendkívül népszerű ábrázolás volt a későközépkori szekuláris tárgyakon. Lásd: Carns, Paula Mae: *Compilatio in Ivory: The Composite Casket in the Metropolitan Museum*. *Gesta* 44 (2005), 2. sz., 71.

¹⁵ Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. Cam. 4052, fol. 1–116 (C). Meisner, Heinrich: Die Lobriser Handschrift von Heinrich Minsinger. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 11 (1880), 480–482; Lindner, Kurt (szerk.): *Von Falken, Hunden und Pferden. Deutsche Albertus-Magnus-Übersetzungen aus der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts*. 2. kötet. Quellen und Studien zur Geschichte der Jagd 7–8. Berlin: W. De Gruyter, 1962, 83.

¹⁶ Resnick, Irven M. (szerk.): *A Companion to Albert The Great: Theology, Philosophy, and The Sciences*. Leiden: Brill, 2013, 730.

¹⁷ Meisner 1880, 481.

¹⁸ Lindner 1962, 83.

¹⁹ Gyulafehérvár, Batthyáneum cod. I. 54. fol. 59 v–fol 60 r; 1469. Szentiványi Róbert: *Catalogus concinnus librorum manusccriptorum bibliothecae Batthyányanae: Albae in Transsilvania*. Szeged: Ablaka, 1947, 35–36; Griesse, Sabine: *Salomon und Marcolf – Ein literarischer Komplex im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Studien zu Überlieferung und Interpretation*. Berlin–Boston: Max Niemeyer Verlag, 2013, 283.

²⁰ Bradbury, Nancy Mason – Bradbury, Scott (szerk.): Introduction. *The Dialogue of Solomon and Marcolf: A Dual-Language Edition from Latin and Middle English Printed Editions*, TEAMS Middle English Texts Series. Kalamazoo, MI: Medieval Institute Publications, 2012, <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/bradbury-solomon-and-marcolf-intro> (elérés ideje: 2018.02.28).

²¹ A dialógus német változataihoz lásd: Benary, Walter (szerk.): *Salomon et Marcolfus. Kritischer Text mit Einleitung, Anmerkungen, Übersicht über die Sprüche, Namen- und Wörterverzeichnis*. Sammlung mittellateinischer Texte 8. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1914; Curschmann, Michael: *Marcolfus deutsch. Mit einem Faksimile des Prosa-Drucks von M. Ayryer (1487)*. Haug, Walter – Wachinger, Burghart (szerk.): *Kleinere Erzählformen des 15. und 16. Jahrhunderts*. Fortuna vitrea 8. Tübingen: De Gruyter, 1993, 151–255; Griesse 2013.

²² A másik négy retorikai forma: genealógiák, rejtvények, vitatható javaslatok és érvek egy probléma mindkét oldaláról. Bradbury–Bradbury 2012.

²³ Ibid.

²⁴ Ziolkowski az ars-t „asshole”-ként fordítja. Lásd: Ziolkowski, Jan M. (ford.): *Solomon and Marcolf*. Harvard Studies in Medieval Latin, 1. Cambridge, Mass.: Department of the Classics, Harvard University, 2008, 71.

²⁵ A dialógus más német verzióiban ez a sor kissé eltér, lásd a müncheni Hofbibliothek-ban őrzött kéziratot (germ. 3973, 15. század közepe fol. 211. v.), valamint az első nyomtatott verziót: M. Ayryer, 1482 (?) Nürnberg. Griesse 2013, 289; Ziolkowski 2008, 71.

²⁶ Az obszcenitás és udvari szerelem különös egymás mellett élésére már Huizinga is felfigyelt. Lásd: Huizinga, Johan: *A középkor alkonya* (ford. Szerb Antal). Budapest: Athanaeum, 1938, 108–109.

²⁷ Vagy annál nagyobb a segítségem, segedelmem, mentségem, reményem, üdvöm stb.

²⁸ A k [...] utáni feloldatlan rövidítés miatt a mondat értelme nem világos.

²⁹ A *Wechsel* rendkívül népszerű műfaj Der von Kürenberg, Dietmar von Aist és Albrecht von Johansdorf költeményeiben. Gibbs, Marion – Johnson, Sidney M.: *Medieval German Literature: A Companion*. New York–London: Garland Publishing, 1997, 235; Classen, Albrecht Courtly Love Lyric. In: Gentry, Francis G. (szerk.): *A Companion to Middle High German Literature to the 14th century*. Leiden–Boston–Köln: Brill, 2002, 143; Heinen, Hubert: Thwarted Expectations: Medieval and Modern Views of Genre in Germany. In: Evanston, William D. Paden (szerk.): *Medieval Lyric. Genres in Historical Context*. Illinois medieval studies 7. Illinois: University of Illinois Press, 2000, 334.

³⁰ A *Tagelied* az egyetlen szerelmi líra típus, ami a szerelmesek fizikai egyesülését sugallja. Classen 2002, 136–137.

³¹ Sőt, általánosan elmondható, hogy a középfelnémet szerelmi líra különböző típusai sok esetben átfedésben vannak egymással. Heinen 2000, 334.

³² Wurst, Jürgen: Pictures and Poems of Courtly Love and Bourgeois Marriage: Some Notes on the So-called „Minnekästchen.” In: Davis, Isabel et al. (szerk.): *Love, marriage, and family ties in the later Middle Ages*. Jones International Medieval Research, 11. Turnhout: Brepols, 2003, 108.

³³ Ibid. 107.

³⁴ Ibid. 119–120.

³⁵ Ibid.

³⁶ A család és hűség mint a házasság jelentős tényezőit MA diplomamunkám második fejezetében tárgyaltam, a vadember változó szimbolikája kapcsán. Lásd: Somogyvári 2017, 32–33; Wurst,

Jürgen: Reliquiare der Liebe: Das Münchner Minnekästchen und andere mittelalterliche Minnekästchen aus dem deutschsprachigen Raum. PhD disszertáció, Ludwig–Maximilians-Universität München, 2005, 238–239; Husband, Timothy: *The Wild Man: Medieval Myth and Symbolism*. New York: Cloisters, Metropolitan Museum of Art, 1980, 114.

³⁷ Classen 2002, 118.

³⁸ „herzlieb, nim war, das uns nicht vach der meider rick!” Classen, Albrecht: Love and marriage in late medieval verse: Oswald von Wolkenstein, Thomas Hoccleve and Michel Beheim. *Studia Neophilologica* 62 (1990), 2. sz., 165.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ „wyl es got ych helf dir au(s) not, ave...” Verő Mária: 4.72. Csontnyereg (Albert király nyerge). In: Takács 2006, 363.

⁴¹ A helyes sorrend valószínűleg a következő: „wyl es got ych helf dir aus not” – „ha Isten is úgy akarja, megmentelek a szűkségből/szenvedésből”

⁴² Vagy „ich frewe mich dein” – „örülök neked”; „ICH FREUUE MICH VOL AUF HEUTE MORGEN” GIP.

⁴³ A helyes sorrend valószínűleg a következő: „ich frewe mich denn (?) vol auf heute morgen” – „várom a reggelt.”

⁴⁴ „Literally, »think and stop« or, colloquially, »look before you leap«” GIP.

⁴⁵ „treu yst selth in der weld” GIP.

⁴⁶ „G lib (?)” Verő Mária: 4.68. Csontnyereg (Rhédey-nyereg). In: Takács 2006, 360.

⁴⁷ A „lieb” felszólító módban is állhat, így a felirat úgy is fordítható, hogy „nevens, szeress, nevens.”

⁴⁸ „lieben” GIP; „liebere” Verő Mária: 4.70. Csontnyereg. In: Takács 2006, 362.

⁴⁹ „ALLAIN MEIN ODER LOCGAR SEIN” GIP; „allain mein ader loc gar skein” Chiesi, Benedetta: Sella da parata. In: Ciseri, Ilaria (szerk.): *Gli avori del Museo Nazionale del Bargello*. Milano: Officina Libraria, 2018, 324.

⁵⁰ „huerd” vagy „Sit erd (?)” GIP; „Hu/Hit erd vagy sit erd / bit erd” Chiesi 2018, 324.

⁵¹ „Ritt sad iorig” GIP.

⁵² „hab” GIP.

⁵³ „ICH LIB ALL HIR UND WAIS NIT WI[E] / [U]ND WUCS [?] VO HIN” és „ICH WAI [SS] NI” Scalini, Mario: Sella da pompa. In: Ventrone, Paola (szerk.): *Le Temps revient - Il tempo si rinnova. Feste e spettacoli nella Firenze di Lorenzo il Magnifico*. (kiáll. kat.) Milano: Silvana, 1992, 173.

⁵⁴ „ich pin bie / ich wans nit wie” Mann, James: *Wallace Collection Catalogues. European Arms and Armour*, 1. kötet. Armour. London: William Clowes and Sons, 1962, 226–227; GIP.

⁵⁵ „waus” Maskell, William (szerk.): *A Description Of The Ivories, Ancient And Medieval, in The South Kensington Museum*. London: Chapman and Hall, 1872, 175.

⁵⁶ „ich var von v... / ich wans nit wan” Mann 1962, 226–227; GIP.

⁵⁷ „Ich war, ich har, ne lenger ich har, Me gresser nar” Maskell 1872, 175; „ich var ich bar / ye lenger ich bar / me greffen (gresser) nar” Mann 1962, 226–227; GIP.

⁵⁸ „I go hence, I know not where” Mann 1962, 226–227; GIP.

⁵⁹ Vagy annál nagyobb a segítségem, segedelmem, mentségem, reményem, üdvöm stb.; „I go, I stop, the longer I stop, the more mad I become” Ibid.

⁶⁰ „Dein ewigleich land ierigen varn” Maskell 1872, 175; Mann 1962, 226–227; GIP.

⁶¹ „Well a day! Willingly thou art never forgotten” Ibid.

⁶² „Thine forever, The world o’er your betrothed” Ibid.

⁶³ „Me den krg: ent” Maskell 1872, 175; Mann 1962, 226–227; GIP.

⁶⁴ A következőképpen is olvasható: „Nie den k[r...]”

⁶⁵ „I rejoice to be ever thine” Mann 1962, 226–227; GIP.

⁶⁶ „But if the war should end?” Ibid.

⁶⁷ Vagy „ne vess, szeress, ne vess” (lásd 13. és 46. lábjegyzetek). A sorrend valószínűleg a következő: jobb oldal: „*wol mich nu wart / in dem ars is vinsten / frei dich mit gantzem willen.*” Bal oldal: „*wol mich wart / ich hof der liben somerzeit / lach lib lach*”

⁶⁸ „*HILF VOL AUF SAND [JO]RGEN NAM -ILF(?) RITTER SAND JORG*” GIP.

⁶⁹ „*aspero*” GIP.

„LAUGH, MY LOVE, LAUGH”

MOTTOS, SAYINGS AND INSCRIPTIONS OF LOVE ON BONE SADDLES FROM THE LATE MIDDLE AGES

Despite their uncommon nature, saddles decorated with pieces of bone are not well known in Hungarian and international technical literature. Numerous problems arise in connection with these bone saddles, which were made for the most part in the first half of the 15th century, in particular in relation to the time and place of their production, their original functions, the people who they were made for and their complex iconographic programs. Due to the varied issues in the topic, this group of objects can be examined from a variety of perspectives, such as art history, literary history, the history of saddles and cultural history. In my study, I have chosen an approach from literary history and have concentrated on saddles that have inscriptions (in Middle High German and Latin). Three main types of inscriptions are differentiated in my examination (mottos, sayings and inscriptions of love), which cannot only be identified on the saddles, but can also be found in the written sources of the period. The Batthyány-Strattmann saddle, the western Bargello saddle and the Ercole d'Este saddle preserve inscribed mottos. The Tratzberg, Rhédey and London Tower saddles have two clearly identifiable sayings on them, the phrases “*lach li(e)b lach*” and “*im ars is vinsten*”. The amorous dialogue of the Meyrick saddle can be linked to two types of Middle High German lyrics, the *Wechsel* and the *Tagelied*. The inscription on the Braunschweig saddle speaks of a popular motif of the period, fealty. The study is concluded with a critically reviewed and annotated chart that includes a transcription and translation of the inscriptions of all the saddles decorated with these inscriptions.